
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ÖNÉLETRAJZ TÖRTÉNELMI KERETBEN

Varga Zoltán: *Bábel árnyékában*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999

Varga Zoltán *Bábel árnyékában* című műve prózai kisműfajok egymásutánjából egy-egy szerkezetű komponált – bonyolult szövegvilágot alkotó – önéletrajzi ihletettséggű regény. A nem kifejezetten szépirodalmi jellegű műfajok (mint amilyen a politikai tárgyú esszé és jellemrajz, a kultúrszociológiai, illetve csoportpszichológiai tanulmány, valamint a riport) jelenléte nemcsak egy, a mű hitelét, sőt, dokumentatív jellegét fokozó eljárásként identifikálódik világában, hanem szükségyszerű momentumként, következményként is. Az adott tér és az idő behatárolta magánmitológia determináltságát hangsúlyozzák, azt, ahogy itt a személyes vallomás, az önéletrajz sem függetleníti a társadalomtörténeti háttértől: az „önarcképtöredékek” – miként az író határozza meg prózája mibenlétét – „történelemmel” ötvöződnek, azaz az emlékezés hangulatát az értekezés hangvétele váltja fel. Így lesz Varga Zoltán emlékező prózája egyúttal a későbbiekben végképp fejlődésképtelennek minősülő társadalmi rendszer e térségben történő kibontakozásának és alakulásának természetrajza is.

A mű önéletrajzi rétegeinek időbeli határait a világra eszmélkedés első határozott momentumai, illetve a felnőttkorba fordulás ideje képezik. Varga Zoltán magántörténetében az első időpont betegsége nyilvánvalóvá válásának mozzanatával (meghatározása szerint: a „megbénulás” idejével) esik egybe, míg a másik szélső pont a felnőttkor küszöbét (ha kifejezéstárában keresünk ehhez is meghatározást, akkor az „elmagányosodás” fogalmát kell alkalmaznunk) jelenti. A memoárfíró tehát személyes élettörténetének mintegy két évtizedére építkezve nyit kilátást a térségben zajló – a későbbiekben majd – történelminek minősülő csemények és változások előzményeket és következményeket egybeolvasztó okrendszerére. A mű térbeli koordinátáit ugyanakkor Bánát – az adott időszakban olykor „libikokaszervein” billegő – határai alkotják: benne Kikinda nyelvében és kultúrájában is vegyes közege.

A világot és jelenségeit „befogó” látószög mibenlétét, amely a regény elbeszélői pozícióját is meghatározza, ugyancsak a személyes lét történéseivel, a kétszeres „kiszorultság” élményével magyarázhatjuk. A világra eszmélkedő gyermek ugyanis mind fizikai, mind szellemi értelemben perifériára szorul: betegsége tolókcocsiba, nyelvre épülő nemzetudata a kisebbség léthelyzetébe kényszeríti. Varga Zoltán regényében egy tolókcoci halad végig a helyszíneken és a – más művekből ismert – gördülő kameramozgást és objektívet itt a mindenre érzékeny, élénken reagáló gyermeki tudat helyettesíti. S talán

épp ez különleges helyzet, a kiszorultságból eredő frusztráltság teszi e látást különösen élessé. A szem befogta látványt a belső látás mélyperspektívája gazdagítja; formálja még tisztábban kivehetővé alakzatait és összefüggéseit. „Mit énekeled ezt a magyar nótát, te szerb?” – hangzik a regény első mondata, amely azonnal arra az ambivalenciára irányítja figyelmünket, amely főhősének és szereplőinek életét áthatja, hiszen a kérdéses mondat egy pesti gyermekkórházban hangzik el, hogy a vegyes nyelvű Bánátban nemzeti hovatartozásuknak sokszor épp ellenkezője (tehát magyar anyanyelvük) miatt kerüljenek hátrányos helyzetbe.

A szellemi otthontalanság élményét Varga önéletrajzi regényében a tényleges otthontalanság (a „ház nélküliség”) hátrányai, problémái fokozzák. A család lakhelyének változásai, új házba költözködéseinek időpontja sajátosan összefügg a szélesebb társadalmi szintereken zajló eseményekkel, egy ország és egy társadalmi rend változásaival, metamorfózisaival. A világban történeteket egyéni módon értelmező – az őt körülvevő bábeli zűrzavarban rendet és értelmet kereső – gyermek életének helyszíneire tehát különböző történelmi súlyú változások kapcsolódnak: hatalomváltások, határmódosulások (ambivalens értelmű, a helyzettől függően eltérő mód értékelt), megszállások és felszabadulások, lakosságcsere, egy új társadalmi értékrend konstituálódása majd devalválódása etc. A „libikókaátbilenést”, amit aztán „felszabadulás”-ként írnak be a „történelem anyakönyvébe”, gyógykezeléséből kifolyólag Zentán éli meg, egy német cserzővarga házába történő beköltözködésük a német nemzetiségű lakosság kényszerű vagy önkéntes távozása után következhet be, a kényszerű társbérlet az „újféle honfoglalók” érkezését jelzi, a Winter-házhoz a beszolgáltatás emléke, a különböző társadalmi rétegek közötti viszony „kiélelmedése” kapcsolódik, első otthonukba, a kertészlakba való visszakerülésük pedig társadalmi enyhüléseket érzékeltet. Mindezekhez az eseményekhez kapcsolódik a mai, emlékező és az emlékeket újraértelmező elbeszélő ténykedése, aki a gyermekkorban regisztrált történések alapján írja meg és építi a regényfolyamba értekezéseit, egy-egy jelenséghez kapcsolódó esszéjét, elemzését, tanulmányát. Így olvashatunk az önéletrajzba ékelődve politikai esszét a hatalom struktúrájáról, csoportpszichológiai tanulmányt a délszláv népek magatartásmintáiról, jellemrajzot Tito személyiségéről, riportot egy kisváros művelődési életéről, elemzést a társadalom szociológiai rétegezettségének átalakulásáról vagy az asszimiláció tendenciáiról.

A *Bábel árnyékában* azonban nemcsak az emlékirat, illetve a szociológiai tanulmány karakterjegyeit viseli magán, hanem családregény is. Betekintést nyerünk egy bánáti magyar család életének a vidékre jellemző körülmények meghatározta alakulásába, megismerjük törekvéseiket és küzdelmeiket, konfliktusait, érzéseiket, félelmeiket és szorongásaikat. Az író nagyszerű portrékat fest nemcsak közvetlen családtagjairól, így apáról, anyáról és Ómamáról, de barátairól és ismerőseikről is, miáltal valóságos kis tablóját rajzolja meg számunkra annak a kisvárosi közösségnek, amelyben a gyermekora telt, s amelynek jellegzetes alakjai nem függetleníthetők átfogóbb társadalmi tendenciáktól, történésektől; vesztes-nyertes csatáikat vívják identitásuk, egzisztenciájuk megvédelme vagy megeremtelése érdekében: legyőzöttek vagy győztesek, „vonalon vannak” vagy nemkívánatos elemek, helyezkedők vagy lecsúszottak, üldözők vagy üldözöttek. De ez az a közeg, amely bizonyos mértékben meghatározta Varga Zoltán szellemi tudatosodásának, identitása érlelődésének, valójában íróvá válásának folyamatát is. E sajátos „kis” világról festett képek jelentik azokat a „töredékek”-et, amelyek az írói önarcképet teljesítik ki előttünk, s amelyek egyúttal a „történelmet” is megidézik a regényben. Varga Zoltán

Bábel árnyékában című műve tehát bizonyos tekintetben még a művészregény karakterjegyeit is felveti. Sokféle műfaji irányultsága ellenére sem tekinthető azonban megszerkesztetlen vagy egyvelegként megnyilatkozó alkotásnak. A szerző „töredékek”-ről tesz említést műve alcímében. Tehát a töredékek nagyszerű „megkomponálására” kell felhívunk a figyelmet, ha a *Bábel árnyékában* szövegvilágáról beszélünk.

BENCE Erika

TEMERINI JOBBÁGYSORSOK LETŰNT SZÁZADOK VIHARAIBAN

Ökrész Károly: *Míg Temerinbe' Magyar szántani fog...* Fejezetek egy község múltjából. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999

Mostoha idők közepette került az olvasó elé Ökrész Károlynak, a szorgalmas temerini helytörténésznek alapos, és minden bizonnyal hosszan tartó „békebeli” kutatásairól tanúskodó helyismereti kötete. A közel háromszáz oldalas munka, amely a Forum Könyvkiadó gondozásában és a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával látott napvilágot, tizennégy fejezetben taglalja Temerin múltjának és népeléteinek fontosabb eseményeit, az 1332–37. évi pápai dézsmalajstromtól (a helység első említésétől) kezdve a Bach-korszak végéig.

E kötet a szerző szerint nem minősíthető monográfiának, csak „jó forrásnak” egy megírásra váró monográfiához, nyilván ezért is pontosítja a kötet alcíme, hogy a közölt írások voltaképpen „fejezetek egy község múltjából”. A szerző kötetének utószavában felfedi a munka létrejöttének körülményeit is. Nevezetesen azt, hogy megírásának egyik indítéka Mészáros Sándor (1969-ben kiadott) *Évszázadok viharában* című monográfiájának újabb adatokkal való bővítése, illetve átdolgozása volt, amelyet annak idején Mészárossal együtt terveztek elvégezni, ám végül is arra nem került sor. Időközben Ökrész Károly újabb adatok birtokába került, a helység történetének fehér foltjait szándékozta felszámolni újabb levéltári kutatásainak eredményeivel, s e nemes szándékában többen is segítségére voltak. Mindenekelőtt Hegedűs Antal, a kiváló levéltáros és történész, akivel együtt a szerző Bács-Bodrog megye levéltári állagának gazdag 18. századi anyagából válogatott. A kiválasztott okmányok 1778 és 1980 között a *Temerini Újságban* jelentek meg Hegedűs Antal kiváló fordításában, aki a későbbiek során (1988–1990) is fordított latinból temerini vonatkozású iratokat. Hegedűs nemcsak segítette Ökrész kutatásait, hanem buzdította is annak befejezésére. A szerzőnek a Magyar Országos Levéltárban Koroknai Ákos levéltáros volt segítségére, aki temerini vonatkozású okmányokat válogatott a MOL állagából. Segítőkéz munkatársakra talált azonban más intézményekben is: az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Tárképtárában, de ugyanakkor a Vajdasági Levéltárban, a Kalocsai Érseki Levéltárban, s nem utolsósorban a Temerini Helytörténelmi Múzeumban. Sok becses forrásból, mondhatnánk sok mozaikkockából állt össze a kép, készült el a kötet, amely jobbára a temerini jobbágyság történetét dokumentálja, méghozzá gazdagon és olvasmányosan. Ökrész kötetébe ügyesen beleszótta dr. Timár Kálmán 1942–43-ban írt cikksorozatát is a szabadságharc temerini vonatko-